

BÖLÜM 2

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE EĞİTİM (1939-1945)

Harun AYDIN¹

GİRİŞ

Eğitim, 1935 yılında Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu isimli sözlükte terbiye anlamına gelmiştir. Avrupa dillerinde ise çoğunlukla Latince “*educatus*” köküne dayandırılmıştır (Gündüz, 2022, s.1). Tek boyutlu bir olgudan ziyade çok yönlü ve katmanlı bir kavram olarak ele alınmaktadır. İçeriğinde öğrenme ve öğretme süreçlerini barındırmasının yanı sıra, bireysel, toplumsal ve kültürel pek çok faktörle etkileşim halinde olması sebebiyle, eğitim için üzerinde uzlaşılan kesin ve evrensel bir tanım yapmak güçtür. Bu nedenle, eğitim düşünürler ve filozoflar tarafından farklı açılardan yorumlanmıştır. Nitekim Spencer, “Eğitim, tam bir yaşayışa hazırlıktır” olarak ifade ederken, Eflatun, “*Eğitim insana en iyi olgunluğu vermektir*” olarak tanımlarken; J. J. Rousseau, eğitimi “*çocukları yetiştirmek ve insan yapmak sanatıdır*” biçiminde nitelendirmiştir (Çelikkaya, 1991, s.73-78). Bu bakış açıları, eğitimin bilgi aktarımını, bireyin kişilik gelişimini, toplumsal uyumunu ve insanlaşma sürecini de kapsayan bütüncül bir olgu olduğunu göstermektedir.

Osmanlı ya da İslam eğitim tarihine bakıldığında karışık bir durum karşımıza çıkar. XV. Yüzyıl öncesine kadar modern anlamda kurumsal bir yapının olduğundan bahsetmek mümkün değildir (Gündüz, 2022, s.2). Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nda XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren ivme kazanan modernleşme arayışları, XIX. yüzyılda devletin kurumsal yapısını yeniden inşa etmeye yönelik kapsamlı düzenlemelere zemin hazırlamıştır (Berkes, 2014). Bu sürecin simgesel başlangıç noktası olarak görülen 1839 Tanzimat Fermanı, doğrudan eğitim alanına dair hükümler içermese de, devletin modernleşme vizyonunun hukuki ve idari çerçevesini belirlemiştir. Tanzimat sonrasında eğitim, imparatorluğun dönüşüm

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
haaydin@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7857-0367

DOI: 10.37609/akya.3827.c1111

eğitimin yaygınlaşmasını zorlaştırırken; diğer yandan devletin “fikri ve kültürel bağımsızlık” ideali doğrultusunda yürüttüğü faaliyetler toplumsal seferberliği canlı tutmuştur. Halkevlerinin yaygın çalışmaları, Köy Enstitüleri’nin kırsalda yarattığı yeni bilinç, şehirlerde açılan yeni liseler ve üniversitelerde devam eden bilimsel çalışmalar, savaş şartlarına rağmen eğitimin sürekliliğini sağlamıştır. Bu dönemin bir başka önemli yönü, eğitimde fırsat eşitliği arayışının belirginleşmesidir. Kız çocuklarının okullaşması teşvik edilmiş, köylerdeki çocukların eğitim hakkı gözetilmeye başlanmıştır. Böylece eğitim, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir kalkınma projesi olarak algılanmaya devam etmiştir.

KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar

- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1996.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1945-1946, Pulhan Matbaası, 1947.
- Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1938-1939, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942.
- Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1939-1940, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942.
- Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1941-1942, Ankara Basım ve Ciltevi, 1944.
- C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, (1932). Ankara: Hâkimiyeti Millîye Matbaası.
- C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongresi Zabıtları 10-18 Mayıs 1931*, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi
- Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete

Sürelî Yayınlar

- Akşam
- Ulus

Araştırma Eserler

- Abazoğlu, İ., Yıldırım, O., & Yıldızhan, Y. (2015). Okul öncesi öğretmenliğine ilişkin genel bir bakış. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 411-423.
- Ahmad, F. (2014). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. Kaynak Yayınları.
- Akın, D. (2022). İkinci Dünya Savaşı döneminde halkevlerinin halk eğitimi üzerindeki etkileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1072-1086.
- Aydın, H. (2015). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de kadın. *Current Research in Social Sciences*, 1(3), 84-96.
- Aydın, H. (2024). Türk kültür hayatında halkevleri kütüphaneleri ve basına yansımaları (1932-1951). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(38), 451-472.
- Aydın, H., & Derinsu Dayı, S. E. (2023). Erzurum'da eğitim alanında yapılan kamu harcamaları ve yatırımları üzerine bir değerlendirme (1928-1938). *Journal of History School*, 62, 159-182.
- Berkes, N. (2014). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Bodur, A., Akdeniz, G., & Çetin, M. (2018). Milli Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel'in hayatı, eserleri ve eğitim ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(36), 602-614.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Eğitim Araştırmaları (1923-1960)

- Bozaslan, B. M., & Çokoğullar, E. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modern eğitimin inşası: Devletin kurtarılmasından devletin kurulmasına. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 309-329.
- Cevizliler, E., & Aydın, H. (2020). *Cumhuriyet dönemi eğitim seferberliği: Köy enstitüleri*. Ertual Akademi Yayıncılık.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin demokrasi tarihi: 1839-1950*. İmge Kitabevi.
- Çelikkaya, H. (1991). Eğitimin anlamları ve farklı açılardan görünüşü. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 73-85
- Derya Akın, (2022). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Halkevlerinin Halk Eğitimi Üzerindeki Etkileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), s.1072-1086.
- Goloğlu, M. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi IV*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gündüz, M. (2022). *Eğitim üzerine: Neydi? Nedir? Ne olacak?* Nokta Kitap.
- Keskin, Y. (2012). Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel döneminde ortaokul-lise tarih programları ve ders kitaplarındaki dönüşüm. *Akademik Bakış Dergisi*, (30), 1-22.
- Kirby, F. (2000). *Türkiye'de köy enstitüleri*. Güldikeni Yayınları.
- Koçak, C. (2017). *Türkiye'de Millî Şef dönemi (1938-1945) (Cilt 2)*. İletişim Yayınları.
- Maarif Vekâleti. (1941). *Köy Enstitüleri I* (ss. 13-15). Maarif Matbaası.
- Maliye ve Gümrük Bakanlığı. (1992). *Bütçe gider ve gelir gerçekleştirmeleri (1924-1991)*. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2013). *Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetler programları ve genel kurul görüşmeleri (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*. I. TBMM Basımevi.
- Semiz, O. (2024). *Türkiye'de köy eğitimi (1923-1940)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Şenel, H. (2023). *İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de eğitim politikası (1939-1945)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı, Kastamonu.
- Türkoğlu, P. (2004). *Tonguç ve enstitüleri*. İş Bankası Yayınları.
- Ülkü Dergisi. (1940, Ocak).